

Може ли се – из Европе?

Десило је да је један млади пијаниста дошао да свира Скрјабину мајсторову другу Сонату. Али, није дуго свирао, кад га Скрјабин грубо прекиде:

– Шта ви то свирате, младићу!

– Вашу другу Сонату, господар, процвили јадни јуноша. Трудио сам се, у свему, да је свирам онако како сте је ви лично, Александре Николајевичу, недавно свирали у Пушкиновом музеју.

– Прохтело ми се да је тог вечера тако свирам! То је моја соната, могу са њом да радим што хоћу, али ви, драговићу мој, морате свирати онако како сам је ја написао! Разумете!

Зашто наводим ову истиниту анегдоту? Само из једног разлога, да бих успоставио појам – својине уметничког дела и права над њим. Кад сам једном, на ту тему, разговарао са песником Душаном Матићем, са становишта будућности уметности, он је рекао, од прилике ово:

– Вероватно да више неће бити посредника између аутора и публике. Ко год буде писао, певао, компоновао... сам ће интерпретирати своје дело пред публиком, коју буде успео да нађе... А можда је неће ни тражити, свак ће се бавити уметношћу за себе, по себи, за своје лично задовољство. И тако, биће далеко више стваралаца од оних којима ће уметничко дело бити намењено. Заправо, оно више ником и неће бити намењено... да не кажем, потребно. И то ће бити поштеније. Нико више неће моћи да преко своје приватне инспирације, постане славан и богат!

Било је то у време кад је Мао Це Тунг написао једну песму, показујући тиме да свако може бити песник, и да због тога нема права да малтертира цео народ, тражећи због тога привилегије које други немају.

Ако још нисмо стигли до те и такве Матићеве будућности, извесно је да нисмо далеко од ње, већ и због тога, што се више не зна ко јесте, а ко није талентован. Другим речима, до општег поравнања, после ког мора доћи до тог, кад ће свако правити уметност по свом укусу и по својој потреби, али не више за друге, ни за продају, ни за славу, већ само за себе, за своје задовољство и уживање. Али, то што још нисмо стигли до те будућности, пошто још увек постоји манипулација, у виду културе, са туђим делима, са делима аутора који су по некој важећој традицији стварали своја уметничка дела, у виду заната и робе – говорим крајње поједностављено – онда се, још увек, не може заобићи питање власништва дела, не само у смислу закона о заштити ауторских права, већ и пре свега оног суштинског моралног права, по ком нико не може да вршља по туђим делима по својим потребама и убеђењима. И још да на томе зарађује и гради своју егзистенцију и славу.

Шаљапин је једном за славног Мајерхолда рекао да је глупак и сноб, који није у стању да напише ни два реда попут Пушкина и Гогоља, а усуђује се да њихова дела мења! А шта се све десило од Шаљапина на овамо, у том смислу, колико је њих преиначавало туђа дела, чијим ауторима нису ни до чланака!

Кад је Шекспир “черечео” туђа дела, он је стварао своја, надграђујући их по свом укусу и таленту, која су тако постајала нова и његова, које је потписивао. Он, и не само он – колико има

Фауста и Дон Жуана, или Ифигенија и Електри – чинио је то јавно и са одговорношћу у свога потписа, не кријући се иза туђег имена и иза туђег дела. Сведоци смо, међутим, једне друге праксе и једног другог морала, који допуштају да се управо то ради у виду заната, с тим што се то сад зове “ново читање” или “гледање” или “свирање” туђих и славних дела, која су тим “читањима” “гледањима” и “слушањем”, редовно преиначивана и сакаћена, да од њиховог оригинала није остајало ништа.

У том погледу у најгорем су положају позоришни аутори, свеједно драмски или оперски, њихов интегритет и њихова морална права не само да више нико не поштује, већ се нико и не усуђује да их поштује, јер би се, у том случају, далеко горе провео од тих аутора које је хтео да поштеди. Примера има колико се хоће, али један који је мене нарочито погодио, био је случај са Охридском легендом, на чијој позориш ној листи стоји да је писац либрета Стеван Христић, а све је промењено, Охрид је постао – Ковачица, а народни отпор турском окупатору преточио се у гнев према неком недефинисаном злу! Дакле, у часу кад су нови завојевачи, сада са Запада, кидисали на нас и нашу слободу, и кад нам је свако присећање на наш вековни отпор свим завојевачима, био насушно потребан, као инспирација, бришу се те и такве асоцијације и то у Народном позоришту!

Наравно, ја све време говорим о редитељима (и кореораторима) и њиховим слугама, у виду сценографа, костимографа, глумца, певача и балетана, о једној врсти званичних диктатора и цензора, који су постали не само једини тумачи извођених дела, већ и њихови једини аутори, свеједно што се на позоришним листама и даље налазе имена тзв. аутора, у својству (Нушићевих) присутних грађана, што је чиста хипокризија.

Ако се сетимо шта се све учи по историјама позоришта и драматургије, тј. како је напуштање комедије дел’ арте, тј. играње представа по сценарију, а не по фиксираном тексту, оцењено као један природни процес ка успостављању драмске литературе, као посебног и веома цењеног књижевног рода, онда би данас било поштено признати да је дошао нов “природни процес” – враћању комедији дел’ арте, већ и због тога, што драмски текст па и сам садржај, више никог нити обавезује, нити интересује. Уосталом, представе су се још и више стандардизовале, него у комедији дел’ арте. Чак тако и толико, да се све време игра (гледа) једна иста представа, без обзира како се она формално звала. И као што се цела палета жанрова, свела на један конгломерат свега и свачега, а највише изругивања и ачења, тако више нема ни чистих емоција, јер су оне, као такве, непотребне и сувишне. Све је постало мешано, и увек и у свему се нагиње ка мањој или јачој персифлаж и, уосталом као што нема ни чисте лепоте, јер она мора бар у нечем бити накараћена. Већ, о узвишеном хероју и пожртвованом човекољубљу, не треба трошити речи. Завладала је општа поетика ружног, прљавог и скаредног, при чему су убиства и мучења најдражи пасажии, прави и највиши разлог постојања позоришног чина.

Рекао сам већ да живимо у времену у ком се више не зна ко јесте а ко није талентован. Из последњег што сам рекао, јасно је да и не постоји мерило по ком би се то могло утврдити, а биће да таленат, као такав, више и није потребан. Важније је бити члан једног јединственог театарско – менаџерско – критичарско – медијског конзорцијума, који ће одређену “представу” лансирати као догађај, са свим “последницама” које природно, па и законски следе.

У Шаљапиновим мемоарима Маска и душа, види се да су се редитељи данашњег кова најпре појавили у царској Русији, почетком прошлога века, дакле, у време кад се Русија почела рапидно раслојавати, поготову после пораза у јапанском рату. Руска револуција, зауставиће тај тренд и уметност ће се окренути најширим народним слојевима, у којима су живели здрави инстинкти и потреба за уметношћу, која ће култивисати и проширити поље деловања тих инстинката. Запад је после Првог светског рата кренуо обрнутим путем, уметност је постајала све више средство иживљавања ужег слоја публике, поље уметности се сужавало, да би се после Другог светског

рата, а нарочито од времена настанка новог светског поретка, сузило толико, да уметност више нема шта да каже и понуди публици.

Да материјално благостање и западна демократија нису погодно тле за стварање уметничких вредности, то је већ историјска чињеница. Али, ако нису успели да створе ново, кренули су у разграђивање старог, поготову од настанка “новог светског поретка”, који је подкултуру или масовну културу прогласио за свој освајачки поклич, на жалост веома успешан, чиме су на најјефикаснији начин, стварне и традиционалне уметничке вредности гурнуте у запећак као оне, које више не одговарају новом духу времена. Дакле, њима!

Под претпоставком, мада сумњивом, да ће речено разграђивање традиционалних уметничких вредности у западним земљама бити тек један пролазни и помодни тренд, за мале земље, посебно за нашу, чак и та пролазност крије у себи стравичне последице. Јер, код западних земаља се не поставља питање усвајања културе, као саставног дела свакодневног живота, јер су се они, вековним бављењем тим вредностима, стопили са њима, и повремено ишчашење из њих, може да буде чак шик, просто хир. Код нас, где је усвајање културних вредности саставни део нашег општег развоја, сваки застој у том усвајању и том развоју, значи не само застој, већ и назадовање. Другим речима, ми нисмо још доспели до тог стадија, кад оно, чему треба да се дивимо и тежимо, можемо, без штете по наш културни статус, да извргнемо руглу и подсмеху. Код нас то не може бити ни шик, ни пркос, већ једноставно – некултура!

Зна ли се, пак, да је благодарећи полувековној комунистичкој владавини, која је чинила све да српски национални осећај, као и традицију из које је српски народ могао да црпе тај осећај, разгради и уништи, јасно је да смо ми већ током прошлог времена заустављени, не само у културном већ и у националном развоју. Шта више, говорило се и упорно се од српских комуниста лансирало – како смо се ми “национално иживели”... што је имало грдне последице по наше национално биће, нарочито од 1991, које последице још не успевамо ни да сагледамо, а камо ли да их санирамо. Поготову код млађих, који захваћени подкултуром и њеним симболима, ни данас нису свесни колико смо, као народ, са свих страна нападнути, са циљем да нестанемо. Ово утолико пре, што су у свем том, погубном и трагичном, по наш народ, култура и уметност имали великог и поражавајућег удела. Уместо да се свим нитима вежемо за наше корене, за све оно што је поспешивало наш национални осећај, будило у нама потребу окупљања и прожимања, на сцену су ступили носиоци западних трендова, они који су се и раније исказивали у разграђивању и ништењу нашег националног наслеђа, са становишта комунистичких потреба. Под паролом, “Ми хоћемо у Европу”, или “Ми идемо у Европу”, све што је аутентично српско, нестало је са сцене, а ако се и појавило онда је дато у новом мондијалистичком духу и руху – извргнуто руглу и подсмеху, као да је сав наш живот био једна непресушна и непрегледна грангињолска инспирација!

Уметност која је увек и свуда била на челу сваког националног буђења и стасавања, код нас се потпуно одвојила чак и од очигледног народног страдања. Ни једно позориште није ставило на репертоар макар једно дело, којим би се иоле везало за наша страдања. У време Милошевића, Народно позориште годинама је играло Солунци говоре..., али, не и сада! Идуће године је 200 година од Првог српског устанка, ни једно позориште није објавило чиме ће тај јубилеј обележити, а камо ли прославити! Идуће године Нушић пуни 140, опет нико и нигде! Додуше, Лесковачко позориште га се сетило са неким хибридом, спојем Ожалошћене породице и Покојника! Два одлична комада, с којима се наша литература поносила, у једној филмској и неукусној досетки пок. Вука Бабића, која је Србе извргла невиђеном руглу, што се у време Тита и хтело, сад долази да обележи Нушићев јубилеј! Нашег класика! Није ли Југословенско драмско позориште отворено једним гадним играњем са Стеријом, коме су чак, под његовим именом, дописивали текстове, уз обезбеђене аплаузе поменутог конзорцијума!.. Коначно, нису ли се

Атеље 212 и Народно позориште утркивали ко ће пре и више гостовати по бившим братским републикама! Чак у Загреб и Сарајево, одакле има преко 200 хиљада избеглих Срба! Ау Сарајеву, кажу, усред града, и јаме са Србима!

То су озбиљне ствари, али и доказ куда се запутила наша тзв. култура. Наравно, то никог не забрињава, шта више томе се аплаудира или се о том опортуно и кукавички ћути... Тек, ми идемо у Европу! А сад већ и по белом свету, као помоћници и сарадници америчких окупатора! Гадно!